ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 2,1

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 15.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 15.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail: philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт: https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 15.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ULUQOV NOSIRJON MUHAMMADALIYEVICH,
SOLIXO'JAYEVA HAVASXON ZOKIRJANOVNA
O'zbek va turk bayramlarining leksik-semantik tasnifi hamda etnolingvistik, lingvokulturologik tahlili 7

МАХМАРАИМОВА ШОХИСТА ТУХТАШЕВНА
Биз нега сўкинамиз? (ёки ҳақоратнинг нейролингвистик табиати) 10

ALIMOVA ZARIFAXON VAXOBOVNA
Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonidagi fors-tojikcha gidronimlarning
semantik va funksional xususiyatlari 16

ASADOV TO'LQIN HAMROYEVICH,
MARDONOVA SARVINOZ ORIPOVNA
O'zbek tilshunosligida ravishga nisbat beriluvchi oraliq ma'no ifodali affikslar tadqiqi xususida 20

FAYZIYEVA XADICHA CHORIYEVNA
Surxondaryo o'zbek shevalarida bolalar o'yinlarining nomlari 24

BOTIROVA MAXLIYO
O'zbek tilida reklama matnlarining morfologik xususiyati 28

VAFOYEVA MUXAYYO YULDOSHEVNA
O'zbek lingvomadaniyatida «Intizorlik» frazeosemantik guruhi 33

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Kasb ohangi nutqda qanday jaranglaydi? 37

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI,
BABAYEVA SURAYYO ERGASHOVNA,
JUMAYEVA ANORXOL CHAMAN QIZI
O'zbek tilshunosligida zamon kategoriyasining nazariy asoslari 39

TESHABOYEVA GULNOZA
O'zbek tilida "Qora" rangini ifodalovchi sifatlarda mazmuniy sinkretizm 42

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
Evfememik vositalarning funksional uslubiy xususiyatlari 47

PO'LATXONOVA HILOLAXON SHUHRATXON QIZI
Neurolinguistic and linguocognitive features of speech manipulation in cyberspace 50

SOBIROVA FERUZA
Saylov targ'ibot diskursida pragmatik belgilar 54

QURBONOVA MUHARRAM JURABEKOVNA
Xurshid Davron she'riyatida murojaat gaplarning qo'llanilishi 58

ABDUG'ANIYEVA ZEBUNISO
Ilmiy diskursning institutsional-kommunikativ tabiati 61

BADALOVA MUAZZAM
Kibermuloqotda nutq aktlari va etik me'yorlar: ingliz va o'zbek tillari qiyosiy tahlili 65

ERGASHOVA YASMINA,
XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Neologizmlar klassifikatsiyasi 67

МУНДАРИЖА

O‘ROZBOQOVA MAHLIYO IMOMNAZAR QIZI
Xalq og‘zaki ijodi namunalarida takrorlarning qo‘llanilishi 71

MURODQULOVA IRODA SHAROFIDDINOVNA
Dostonlarda ornitonimlarning majoziy ma’no ifodasi 74

NURMATOVA SABRINA JAXONGIR QIZI
«Devonu lug‘otit turk» va «Qutadg‘u bilig» asarlarida qora rangning qo‘llanilishi 78

OCHILOVA MUXLISA ABDURAXMON QIZI
Badiiy diskursda kinoya nutqiy aktining pragmatik xususiyatlari 81

РАХМАТУЛЛАЕВА БАРНО ЗАФАР КИЗИ
Экзотическая лексика как маркер культурной идентичности персонажей
(на материале романа Г. Яхиной «Зулейха открывает глаза») 85

RUSTAMOVA NIGORA RUSTAM QIZI
O‘zbek tilida duolar va olqishlarning lingvomadaniy talqini 89

ABDINAZAROVA GULISTON MUZAFFAR QIZI,
KHUJANOVA OZODA TOJIYEVNA
Conceptualization of love in uzbek and russian literary discourse:
a comparative cognitive-semantic and axiological analysis 93

O‘RMONOVA DURDONAXON TAVAKKALJON QIZI
Ingliz va o‘zbek tillarida “Tinchlik” konseptining o‘xshash va farqli jihatlari 97

ADABIYOTSHUNOSLIK

MUHIDDINOVA BADIA MUSLIHIDDINOVNA,
AXMEDOVA BAXTIGUL XAITMUROT QIZI
Qardosh xalqlar dostonlarida farzandsizlik motivi 101

RAXIMOVA NODIRA
Pastish, parodiya, travestiya, nazira va tatabbu’da intertekstual birliklarning
ifodalanish mexanizmlari va tipologik farqlari 104

MAMIROVA MAMLAKATXON ILHOMJON QIZI
Nasriy asarda ramziylik 111

КУЗИМУРОДОВА ЛОБАР МУРОТОВНА
Образ маленького человека в повести л.улицкой «Сонечка» 115

XOTIRA

Yuraklarda yashayotgan inson
Marhum tilshunos olim Ro‘ziqul Normurodovning
65-yillik porloq xotirasiga bag‘ishlanadi 119

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 4
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O'ZBEK LINGVOMADANIYATIDA «INTIZORLIK» FRAZEOSEMANTIK GURUHI

Vafoyeva Muxayyo Yuldoshevna,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati instituti dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi

Frazeologiya til va madaniyatning o'zaro aloqador sohasi sifatida xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va madaniyatini o'zida aks ettiradi. Intizor bo'lib kutish, sog'inch, umid va intizorlik jarayonlari shaxslarning umumiy ruhiy holati bo'lsa-da, ularning har bir tilda va madaniyatda o'ziga xos ifodasi mavjud. Jumladan, o'zbek tilida bu ma'noni ifodalashda «ko'zi to'rt bo'ldi – ko'zi yo'lda bo'ldi – ko'zi yo'liga intizor [bo'ldi] – yo'liga ko'z tutmoq – yo'liga ko'z tikmoq – yo'liga mahtal bo'lmoq – ko'zi yo'liga muntazir [bo'ldi] – ko'zi teshildi» kabi iboralar keng qo'llanilib, ular bir umumiy frazeo-semantik guruhni tashkil qiladi. Mazkur frazeologizmlarning barchasi uchun «intizor bo'lmoq, kutmoq»[1] birlashtiruvchi asosiy sema sanaladi.

Inson kutayotgan paytda ko'z orqali voqelikni nazorat qiladi. Bu frazemalarning ifoda planidagi «ko'z» komponenti real ko'rish jarayoni emas, balki idrok, diqqat, umid ramzi bo'lib, shaxsning intizorlik ruhiy holatini obrazli, jonli va ta'sirchan ifodalashga xizmat qiladi. Shuningdek, bu frazeologik birliklar matn bilan bog'liq ko'p qatlamli semantik tuzilmalarga ega.

Adabiy tildagi «ko'zi to'rt bo'ldi» frazemasi mavjud lingvistik lug'atlarda «intizor bo'lmoq»[2], «yo'liga intizor»[3] deya izohlanadi. Bu frazema og'zaki nutq va badiiy matnlarda keng qo'llanadi: *Kenjasining yo'liga ko'zi to'rt bo'lib, unga xumorlikdan bag'ri kabob bo'lgan To'xta ona bo'yiga tortib, kuchga to'lib, navqiron bo'lgan o'g'lining oyog'idan boshigacha sinchiklab boqdi-da, yana bag'riga bosdi...* (I.Rahim) Berilgan matnda «ko'zi to'rt bo'lib», «bag'ri kabob bo'lgan» emotiv frazeologizmlarining yonma-yon kelishi «iztirob chekib, sog'inchdan kuyib yonish» ichki hissiyotini obrazli ifodalashga xizmat qilgan.

Bu frazemaning «to'rt ko'z bilan kutmoq», «ikki ko'zi yo'lida to'rt», «ko'zi to'rt» kabi variantlari ham mavjud bo'lib, ular nutqda keng qo'llanadi. Metaforik ko'chim asosida yuzaga kelgan bu frazema hamda uning variantlari kuchli emotsional-ekspressiv bo'yoqqa egaligi bilan xarakterli.

«Ko'zi to'rt bo'ldi» frazemasining ifoda planidagi «ko'z» va «to'rt» komponentlarining inversiyaga uchrashi tufayli «to'rt ko'z bilan kutmoq» varianti yuzaga kelgan. Bu ikki frazema bir-biridan ma'no anglatishdagi ekspressivligi bilan farqlanadi. Bunda «ko'zi to'rt bo'ldi» frazemasiga nisbatan «to'rt ko'z bilan kutmoq» iborasida ekspressivlik kuchli ifodalanadi. Ushbu obrazli ibora «nihoyatda intizor bo'lib kutmoq» semasiga ega. U og'zaki va yozma nutqda birdek faol qo'llaniladigan, umumlashgan okkazional frazeologik birlik sanaladi: *Bu ishning kengashiga emas, berilgan qaromi amalga oshirib berishlik uchun Yusufbek hojiga yigit yuborib, hozir uni to'rt ko'z bilan kutib o'lturar edi.* (A.Qodiriy) Kontekstda shaxsning butun e'tibori kutilayotgan voqeaga qaratilganligi bilan bu frazema ajralib turadi

Mumtoz poeziyada oshiq kechinmalarining badiiy tasvir va ta'sirchanlik bilan ochib berilishida bu frazemaning «ikki ko'zum yo'lida to'rt» shaklidan foydalanilganini ko'rish mumkin:

Bobur, bo'lub turur, ikki ko'zum yo'lida to'rt,
Kelsa ne bo'ldi qoshima bir-bir mango manga.
(Bobur)

G'azalda mubolag'a hamda emotsional obrazlilik asosida yuzaga kelgan «ikki ko'zum yo'lida to'rt» iborasi lirik qahramonning sog'inch va intizorlikka to'la ruhiy holatini badiiy aks ettirib bergan. Iboraning bunday ifoda shakli esa «badiiy uslub uchun kishilardagi, narsa-hodisalardagi xususiyat, xislat va

[1] O'zbek tili frazeologik lug'ati. Sh.Rahmatullayev, N.Mahmudov, Z.Xolmanova, I.O'razova, K.Rixsiyeva. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2022. – B. 274.
[2] O'sha asar. 2022. – B. 263.
[3] O'zbek tilining izohli lug'ati II jild. Mas'ul muharrirlar A. Madvaliyev, D. Xudayberganova. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. – B.1019.

fazilatlarni o‘rni kelganda me’yoridan ortiq qilib ifoda etish ham zaruriy vosita bo‘lishi mumkin»[1]ligini ko‘rsatadi.

Bu frazemaning ellipsisga uchragan «ko‘zi to‘rt» shakli so‘zlashuv uslubiga xoslangan bo‘lib, bunday qo‘llanish «ularning turg‘unlik xususiyatiga»[2], ma’nosiga ta’sir etmaydi. *Xayriyat, sog‘ayib ketibsiz. Sizga butun qishloqdan bir arava salom keltirdim. Hammalari sizga chin yurakdan sovg‘a-salom yo‘lladilar. Barchalari sog‘-salomat. Yo‘lingizga ko‘zlari to‘rt!* (I.Rahim)

Keltirilgan misollarda «ko‘zi to‘rt bo‘ldi» frazemasi hamda uning variantlari «sabrsizlik bilan kutish, intizorlik» kabi bir semantik invariant atrofida jamlaganini ko‘rsatadi. Bu frazemalar komponentidagi «to‘rt» soni aniq miqdorni emas, balki me’yorning ortishi, holatning kuchayishini ifodalovchi mubolag‘ali ramz sanaladi. «O‘zbek tili frazeologik lug‘ati»da ... ko‘zning «to‘rtta» deb keltirilishi diqqat bilan qarashga ikkita ko‘zning kamlik qilishi, boshqa a’zolarning ham «ko‘zga aylanganini» ta’kidlash, uslubiy bo‘yoqdorlikni ifodalashga xizmat qilgan, – deya qayd etiladi[3].

Quyidagi misolning semantik strukturasida esa biroz o‘zgacha stilistik holat kuzatiladi: *Umr deganlari hovuchingga olgan suvdek gap – oqadi-ketadi. Farzand, faqat farzand! Qolgani – bekor, qolgani – bir pul!.. Lekin qanisan? Qayerlarda qolding! Nega kelmaysan? Ko‘zlarim yo‘llaringda to‘rt bo‘ldi-ku, nega hayallading, ey bolam… Kel endi, kel!.. Kelib meni, o‘ttizdan o‘tib, qirqqa yetmay qaddi dol bo‘lgan otang qaddini tik qil! Boshi egilib qolgan onangning boshini ko‘tar!..* (U.Hamdam)

Keltirilgan misoldagi kuchli emotsional-ekspressiv bo‘yoqqa ega bo‘lgan «ko‘zlarim yo‘llaringda to‘rt bo‘ldi» frazemasi personaj nutqida uning ichki o‘y-kechinmalari orqali berilganligi, ota qalbidagi sog‘inch va intizorlikni badiiy estetik jihatdan ta’sirchan ifodalanganligi kuzatiladi. Matndan ko‘rinadiki, bu frazemada «sabrsizlik bilan emas, aksincha sabr bilan juda uzoq vaqt intizor bo‘lib kutish, sog‘inch, ruhiy iztirob» kabi semantik qatlamlar mavjud.

«Ko‘zi yo‘liga intizor bo‘ldi» frazeologizmi ham adabiy tilga xos bo‘lib, kutish bilan bog‘liq ichki ruhiy holatni ifodalaydi. Arabcha intizor komponenti frazemaga uslubiy bo‘yoqdorlik bag‘ishlaydi va hissiy ta’sir kuchini oshiradi. Natijada ibora semantik strukturasida siljish yuz berib «kelishini sabrsizlik bilan kutmoq» semasi shakllanadi. Bu frazema badiiy matnlarda asosan «ko‘zi yo‘liga intizor», «yo‘liga intizor» kabi qisqargan variantlarda qo‘llanilishi bilan, xalq ongida shunday muhrlanganligi bilan xarakterli: *Alisher Navoiy! O‘pqonlikka qulab ketayotgan tog‘ni yolg‘iz u tutib qola biladi! Eng sovuqqon, eng mantiqli odamlar bu mo‘jizaga ishonardilar. Lekin bu falokatli daqiqalarda Alisher yo‘q edi. Hammaning ko‘zi Mashhad yo‘liga intizor edi.* (Oybek) Berilgan misolda muallif o‘quvchiga fikrni tezroq yetkazish maqsadida o‘z nutqida frazemaning fe’l komponenti (bo‘ldi) ni qisqartirib qo‘llaydi.

«Ko‘zi yo‘liga intizor bo‘ldi» frazemasidagi ot (ko‘zi) va fe’l (bo‘ldi) komponentning qisqaruvi ixchamlik va obrazlilik uchun xizmat qiladi. Poeziyada frazemalarning ellipsisga uchrashi she’riyat qonunlari bo‘lgan vazn, turoq, ohang talabi bilan amalga oshiriladi:

Bu yorug‘ dunyoda bormi, bilmayman,
O‘z o‘gli yo‘liga intizor menday... (M.Yusuf)

«O‘z o‘g‘li yo‘liga intizor bo‘lish» ota yoki onaning farzandini sog‘inib, umid bilan kutishi, umr bo‘yi davom etadigan ruhiy holatdir. Keltirilgan misoldagi lirik qahramon nutqida qo‘llangan «yo‘liga intizor» frazemasining semantikasida muhabbat, cheksiz sog‘inch va umidga to‘la hissiy holat semasi mavjud. Yuqorida keltirilgan «ko‘zi yo‘liga intizor», «yo‘liga intizor» qisqargan variantlari «ko‘zi yo‘liga intizor bo‘ldi» frazemasidagi ma’noni, emotsional-ekspressivlik xususiyatini o‘zida saqlaydi.

Badiiy matnlarda iboralarning an’anaviy shakli turli xil struktur-semantik o‘zgarishlarga uchraydi. Jumladan, umumtildagi «ko‘zi yo‘lda qoldi//bo‘ldi» frazemasining muloqot jarayonida fe’l komponenti qisqaruvga uchrab, «ko‘zi yo‘lda»[4] shaklidagi ijodiy qo‘llanilish holati kuzatiladi. Iboraning qisqargan varianti ham adabiy til me’yoriga mos keladi: *Bu yaltiroq olomon otda ikki qo‘nimlik masofani bosib, kechga yaqin xushhavo bir manzilga tushdi. Katta qozonlarda har xil taomlar pishirilib, kechani shu yerda o‘tkazishdi. Ertalab hammaning ko‘zi yo‘lda edi.* (Oybek) Misoldan ko‘rinadiki, «ko‘zi yo‘lda» iborasida kutish jarayoni umumiylik kasb etadi, ya’ni umumiy intizorlik va mushtoqlik holati ham badiiy, ham ta’sirchan ifodalangan.

Mazkur frazemaning okkazional qo‘llanilish holatini G‘afur G‘ulomning «Buyuk olamga salom» nomli she’rida kuzatishimiz mumkin. «Ko‘zimiz yo‘lingizga

[1] Каримов С. Бадиий услуб ва тилнинг ифода тасвир воситалари. – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 1994. –Б.37.

[2] Йўлдошев Б., Рашидова У. Ўзбек тилининг фразеологик стилистикаси. Монография. – Тошкент: Наврўз нашриёти. 2016. –Б. 139.

[3] O‘zbek tili frazeologik lug‘ati. Sh.Rahmatullayev, N.Mahmudov, Z.Xolmanova, I.O‘razova, K.Rixsiyeva. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti. 2022. – B.12.

[4] O‘zbek tili frazeologik lug‘ati. Sh.Rahmatullayev, N.Mahmudov, Z.Xolmanova, I.O‘razova, K.Rixsiyeva. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti. 2022. – B. 275.

muntazir» iborasining komponent tarkibidagi arabcha «muntazir» so'zining ishtiroki frazema semantikasiga qo'shimcha kamtarlik, ehtirom semalarini qo'shgan, shu bilan birga iborani badiiy va publisistik uslubda qo'llanishga xoslaydi. Natijada frazema mazmun planida hurmat, sog'inch va sabr bilan kutish holati aks etadi:

«U»lar uchib keladi Yava, Madagaskardan,
Yo'llariga poyandoz o'zbekning aziz joni.
Ko'zimiz yo'lingizga muntazir ilk sahardan,
Ey hayot karvonining nurlar mingan mehmoni. (G'.G'ulom)

Ko'rinadiki, bu frazeologik birlik she'riy matnda lirik qahramonning kutilayotgan shaxsga bo'lgan sog'inch, ehtirom va umidni birlashtirgan ruhiy holatini ifodalaydi.

Quyida keltirilgan «ko'zlarimizni intizor qilarmusiz?» iborasi bevosita ketish, ayriliq bilan bog'liq bo'lib, yaqin insonning uzoq yo'lga ketishidan xavotirni ifodalashga vosita bo'lgan: Navoiy o'tirgan hamon ulug' chol muloyim tabassum qilib, o'ziga xos mayinlik bilan dedi:

– Endi ko'zlarimizni Marv yo'liga intizor qilarmusiz?

– Ne qilaylik, ketmoqdan o'zga choramiz yo'q. Janob oliylari bu ishdan xabardor edilarmi? (Oybek) Bu frazemada nutqiy vaziyat bilan bog'liq «Bizni uzoq kutishga majbur qilasizmi?» «Yana ko'zimiz yo'lda bo'ladimi?» degan xavotirli, yashirin ma'no mavjudligini kuzatish mumkin.

Umumtil qo'llanishida frazemalarning ifoda va mazmun planida o'zgarish kuzatilmaydi, lekin ijodkorlar o'z asarlarida iboralarning ta'sirchanligini, uslubiy samaradorligini oshirish maqsadida ma'nosida, tuzilishida, komponent tarkibida yuz beradigan o'zgarishlar bilan qo'llaydi. Bunday o'zgarishlarga uchragan frazemalar nutq hodisasi bo'lib, til frazeologik tizimining taraqqiyot jarayonini o'zida ifoda etadi. Nazar Eshonqulning «San'at» hikoyasida «ko'zi yo'lda bo'ldi» frazemasi negizida «intizorlik, sog'inch» ruhiy holatini ifodalash uchun «ko'zlarim yo'lingizda nogiron bo'ldi» okkazional frazemasi hosil qilingan. Frazema strukturasiga «nogiron» komponentining kiritilishi voqea-hodisaning obrazli ifodasi bo'lishi bilan birga, «ibora orqali ifodalangan semantik obrazni «parchalash» vazifasini bajaradi. Bu bilan o'sha matnda yaxlit obraz vujudga keladi, shu asosda uning konkretligi, tasviriyligi oshadi»[1], «qo'shimcha emotsional ta'sir kuchini oshirish uchun xizmat qiladi»[2]: *Rassom o'zi yaratgan ilohani ko'rib, aqli-hushidan ayrilgan, u malikani ham, bergan va'dasini ham unutgandi; «Malikam, – dedi rassom, – men sizning muhabbatingizda yillar mashaqqat chekdim, yig'ladim-siqtadim, qalbimni g'am-anduh so'ndirdi. Ko'zlarim yo'lingizda nogiron bo'ldi, lekin siz shu yillarda hatto mendan biron marta ham hol so'ramadingiz, aksincha, ustimdan kulib, meni telba, deya ovoza qildingiz.* (N. Eshonqul)

Badiiy uslubga xoslangan «ko'zlarim yo'lingizda nogiron bo'ldi» okkazional frazeologizmi emotsional-ekspressiv ma'noni kuchli ifodalashi bilan alohida ajralib turadi. Frazema komponentlaridan ko'zlar, yo'l kimnidir intiqlik bilan kutish va umid bog'lash ramzi hisoblanadi. Frazemaning fe'l komponenti – «nogiron bo'ldi» qo'shma fe'lining ma'nosi metaforik usulda ko'chgan bo'lib, jismoniy holatni emas, balki umidning sinishi, ma'naviy azob, kutishdan holdan toyib nogironlik darajasigacha yetish holatini o'ta bo'rttirib ifodalashga xizmat qilgan. Shuningdek, uzoq, samarasiz kutish oqibatida yuzaga kelgan ruhiy jarohat, sadoqatning qadrsizlanishi va kuchli alamni ifodalovchi obrazli frazema sanaladi.

Ba'zan iboraning muayyan komponentlari sheriy nutqda qofiya hosil qilib, qo'shimcha g'oyaviy-badiiy vazifa bajarib keladi. Quyida keltirilgan «yo'liga ko'z tikmoq» frazemasi she'rning birinchi qatori bo'lishi bilan birga uning «tikay» komponenti matnda ritmik-intonatsion yaxlitlikni ta'minlashga xizmat qilgan:

Yo'llaringga ko'zim tikay,
Senga atab gullar ekay,
Lovullagan she'rlar bitay,
Jonim, meni unutmagin. (X.To'xtaboyev)

Metafora asosiga qurilgan «yo'liga ko'z tikmoq» frazemasining mazmun planida «kelishini umid bilan kutmoq» semasi mavjud bo'lib, pragmatik jihatdan samimiy sog'inch, kutish jarayonining davomiyligi ifodalangan.

Badiiy uslubda mazkur frazemaning «yo'liga ko'z tutmoq» varianti qo'llanilishi kuzatildi. Bu variant «yo'liga ko'z tikmoq» frazemasining «tikmoq» komponenti «tutmoq» fe'liga almashtirilishi bilan hosil qilingan: *Mingboshi yana o'sha kulish bilan o'tirgan joyida unga tomon evrildi:*

– Ha, xudo bexabar! Nima bu bemahal uyqu?? Namozshom paytida-ya!

– Ha, xo'jayin, shunaqa... Sizni kutib o'tirib, uxlab qolibman.

– Qachon kelib eding?

– Kech peshinda. Shundan beri yo'lingizga ko'z tutib o'tiribman. (Cho'lpon)

Matndagi «yo'liga ko'z tutmoq» frazemasi «intizorlik bilan kutmoq, sabr va umid bilan yo'lga termul-

[1] Йўлдошев Б., Рашидова У. Ўзбек тилининг фразеологик стилистикаси. Монография. – Тошкент: Наврўз нашриёти. 2016. – Б.144.

[2] Йўлдошев Б. Ўзбек фразеологияси ва фразеографияси масалалари. – Тошкент: "Муҳаррир" нашриёти. 2013. – Б.256.

moq» ma'nosini anglatadi. Ibora komponentlari qatorida ishtirok etayotgan «o'tiribman» ko'makchi fe'li frazema semantikasiga qo'shimcha «davomiylik va uzoq vaqt» semasini qo'shib kelgan

«Yo'liga mahtal bo'lmoq», «yo'liga mahtal qilmoq», «yo'liga mahtal turmoq» kabi variantdosh frazemalar poetik nutqda qo'llanishi bilan o'ziga xos ahamiyatga ega. Bu frazemalardan nutqda qanday usulda foydalanish ijodkorning badiiy til sohasidagi mahoratidan dalolat beradi:

Xat yozmadim.
Xabar qilmadim,
Borolmadim, solib galga gal
Qanday ekan onam, bilmadim,
Yo'llarimga turgandir mahtal. (A.Oripov)

«Yo'llarimga turgandir mahtal» o'zbek poetik tafakkuriga xos obrazli ibora bo'lib, estetik ta'sirchanlikni oshirish maqsadida she'riyat talabi bilan inversiyaga uchragan. Bu frazema «umid uzmasdan uzoq kutish, ichki iztirob bilan yashash» semasini bo'rttirish vositasiga aylangan.

Adabiy tildagi «ko'zi teshilmoq» frazemasi ham o'ta kuchli mubolag'ali xarakterga ega. Bu iborada behad uzoq, azobli kutishning haddan tashqari cho'zilishi orqali charchoq ifodasi umidsizlikka yaqin ruhiy holat sifatida talqin qilinadi: Bir yarim yil deganda qishloqqa bor-yo'g'i to'rtta xat keldi. Yog'duning ko'zlari bir oyog'i tayoq pochtachining yo'lini qarayverib teshilib ketayozdi. (U.Hamdam).

Xulosa qilib aytganda, adabiy tilda frazemalarning taraqqiyoti va boyishi frazeologik neologizmlar, umumtil frazeologik birliklarining badiiy asarlarda semantik, grammatik va vazifaviy jihatdan o'zgarishi natijasida okkazional frazemalar hosil qilish, individual-muallif frazemalar yaratish bilan bevosita aloqador. Ijod ahli frazemalarning «imkoniyat zaxirasi»ni asar kontekstida namoyon qiladi.

O'zbek lingvomadaniyatidagi «intizorlik» semali sinonim va variantdosh frazemalar shaxsning ruhiy holati, ichki kechinmalari, umid va intizorlik jarayonining ramzi bo'lib xizmat qilgan. Ushbu iboralar bir frazeosemantik qatlamni tashkil etsa-da, ular emotsional-ekspressiv bo'yoqdoqligi, intensivlik darajasi va nutqiy vaziyatga xosligi bo'yicha farqlanadi, bu esa ularni nutqda o'zaro erkin almashtirib bo'lmasligini anglatadi.

Resume. This article presents a linguacultural analysis of phraseological units in the Uzbek language conveying the meanings «to look forward to» and «to wait impatiently». The research primarily highlights the semantic layers and the functions within literary texts of idioms containing the components «eye» and «road». Using examples from literary works, the study reveals the emotional-expressive coloring of these phrasemes, their occasional transformations, and their symbolic and hyperbolic characteristics in expressing a person's mental state.

Резюме. В данной статье проводится лингвокультурологический анализ фразеологических единиц узбекского языка со значениями «ждать с нетерпением, ожидать». В исследовании в основном освещаются семантические пласты и функции в художественном тексте выражений, включающих компоненты «глаз» и «дорога». На примерах из художественных произведений раскрываются эмоционально-экспрессивная окраска фразеологизмов, их окказиональные изменения, а также символические и гиперболические свойства при выражении психологического состояния человека.